

בעל העקידה

מתורתו של רבינו רבי יצחק עדאמה זיע"א

מחבר ספר "עקידת יצחק"

גיליון נ"א – פרשת דאזינו תשפ"ו

מהדורת א"ל

ביאור שירת האזינו בענן הידיעה והבחירה

הוא שיועד גם כל מה שיעשו כל בני האדם עד סוף כל הדורות, ואמונה זו עצמה מחייבת גם שיש לבני האדם בחירה, שהרי אם ידיעה זו מחייבת שבני האדם יהיו מוכרחים לעשות את מעשיהם כפי הידיעה הקדומה, הרי זה חסרון בשלימותו יתברך שציוה לנו את התורה והמצוות והבטיח שכר על קיום המצוות ועונש על ביטולן, וזה ודאי שמי שמוכרח לעשות דבר לא מגיע לו לא שכר ולא עונש, אלא האמונה שאין בו יתברך שום חסרון היא הנותנת שאכן יש לבני האדם אפשרות לבחור, אלא שמכל מקום הקב"ה יודע גם מה שיבחרו, ואף אם זה דבר שקשה להשיגו בשכל, הרי זה מפני שיש דברים נשגבים מבינת שכל האדם אשר היא מוגבלת.

אלא שלחמון העם אין כדאי להודיע דברים אלו, לפי שיכול לגרום להם לשאלות ותהיות בעניני האמונה, וקשה להם להשיג שישנם דברים שאינם משיגים, על כן אף שהקב"ה אמר למשה (לעיל ל טו) 'הֲנֵפֶה יִשְׁכַּב עִם אֲבִתָּיָהּ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְהָיָה אַחֲרָי אֱלֹהֵי נֹכַח הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בֹא שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וְעִנְיָנִי וְהִפָּר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ, שְׂהִיָּה לִשְׁוֹן שֶׁל יִדְעָה בְּרוּרָה שֶׁכֵּךְ יִהְיֶה, וְכֵן אִמְרָה מִשָּׁה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעָם, כִּי יִדְעֵנִי אַחֲרַי מוֹתִי כִּי הִשְׁתַּחֲוֵיתִי וְנִסְתָּרָם מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֲתָכֶם' (שם כט), מכל מקום לפני שאר העם אמר משה, 'כִּי אֲנֹכִי יִדְעֵנִי אֶת מִרְיָהּ וְאֶת עֲרֻפָּהּ הִקְשָׁה הֵן בְּעוֹדֵי חַי עִמָּכֶם הָיִים מְמָרִים הָיִיתִם עִם ה' וְאֵף כִּי אַחֲרַי מוֹתִי' (שם כז), שלא אמר שהיא ידיעה ברורה שכך יהיה, אלא פירש שכיון שהוא מכיר אותם, שחטאו במשך שנותם במדבר, מסתבר שגם כשיכנסו לארץ ישראל יבואו לידי חטא, ועל כן הזהירם. וזהו שחילקה התורה בין הדברים לזקני העם לבין שאר העם, אבל את עיקר העדות שהיא פרשת האזינו אמר משה לפני כל ישראל.

על פי זה נראה לבאר, שזו היא כוונת התורה העמוקה בפסוקים הראשונים בעדות זו, שנאמר 'כִּי שָׁם ה' אֱקָרָא הִבּו גּוֹדֵל לֹאֱלֹהֵינוּ שְׁכֵשְׁאֲקָרָא לִפְנֵיכֶם ה' הִנֵּכַד וְהִנּוּרָא הַמּוֹרָה עַל עוֹצֵם גְּדוּלְתוֹ וְשִׁלְמוֹתוֹ בְּתַכְלִית הַשְׁלִימוֹת, עַד שֶׁלֹּא יִתּוֹרָא בְּשׁוּם חֲסָרוֹן כִּלְל, וְזֶה מַחֲיִיב אֶת יִדְעֵתוֹ בְּכָל הָעִנְיָנִים, עִם כָּל זֶה אֲנוּ חַיִּיבִים לִגְדֹל וְלִהְיוֹת עַל יוֹשֵׁר דִּינוֹ וְצַדִּיקוֹתוֹ בְּעִנְיֵן הַשֹּׁכֵר וְהָעוֹנֵשׁ שֶׁהֵם מַחֲיִיבִים אֶת הַבְּחִירָה הַמוֹחֲלֶטֶת. זֶהוּ שֶׁאִמְרָה 'הַצּוֹר תָּמִיד פָּעֵל כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט' שֶׁאֵין בּוֹ שׁוּם חֲסָרוֹן, וּמִכָּל מְקוֹם הוּא 'אֵל אֲמוֹנָה וְאֵין עוֹל' בְּעִנְיַן הַשֹּׁכֵר וְהָעוֹנֵשׁ, וְצִדִּיק וְיֹשֵׁר הוּא' בְּמַה שֶׁהִבְטִיחַ הַשֹּׁכֵר וְהָעוֹנֵשׁ. וְאִמְרָה 'שַׁחַת לוֹ לֹא בָּנִיו מוֹמֵם' וְגו', לומר, שֶׁהַמַּחֲשָׁבָה שֶׁה' שִׁיחַת לַעֲמּוֹ בְּמַה שֶׁהוֹדִיעַ שִׁיחֲטָאוּ, וְעַל כֵּן לֹא מִגִּיעַ לָהֶם עוֹנֵשׁ אִינֵה נִכְוֵנָה, אֵלָּא שֶׁה' יוֹדֵעַ הַעֲתִידוֹת שֶׁהֵם יִהְיוּ דוֹר עֹקֵשׁ וּפְתִלְתוֹל. אֲמָנָם זֶה הִיָּתָה עוֹמֵק כּוֹוֹנָתוֹ הַמִּיּוֹחֶדֶת לִזְקֵנֵי הָעָם, הַנִּמְשָׁלִים בְּשִׁמְשֵׁי שֶׁהֵם אֲנָשִׁים שְׁכָלִיִּים בְּעַל רֹחוּצִיּוֹת גְּבוּהָה, אֲבָל לֹאֲרָא הָעָם יִתְפָּרֵשׁ הַפְּסוּקִים הַלָּלוּ כְּפִשּׁוּטָם, שֶׁכָּל הַנִּהְגָּה ה' הִיא בִּאֲמַת וּבִיּוֹשֵׁר.

עקידת יצחק שער קג

ואילו לרחוק שייד לשון שמיעה, ופירשו, שמה היה קרוב לשמים ולכך אמר להם 'האזינו', ולא רץ שהיתה רחוקה ממנו אמר לשון שמיעה, מה שאין כן ישעיה שהיה קרוב לארץ אמר לשמים הרחוקים לשון שמיעה, ולא רץ הקרובה לשון האזנה. אבל יש להקשות על כך, שהרי ישעיה אמר בפירוש 'כִּי ה' דיבר' וה' ודאי בשמים הוא.

על כן נראה לבאר להיפך, שכשמדבר אל הרחוק ממנו שייד לשון 'האזנה', כאומר 'הט אונך לשמוע', אבל במדבר אל הקרוב אליו שייד לשון 'שמיעה', שדי בכך שיכוין לשמוע. על כן משה שעמד בארץ והוא עצמו דיבר, אמר לשמים לשון האזנה, ולא רץ לשון שמיעה, אבל ישעיהו שאמר את דבריו ה', אמר לשמים לשון שמיעה לפי שהם קרובים לה', ולא רץ לשון האזנה. והסיבה שאמר משה 'ואדברה' ו'אמרי פי' ולא פירש שהם דברי ה', לפי שרצה להדגיש את חשיבותם העצמית של הדברים שעומד לומר. וכיון שהשמים מסמלים את האנשים השכליים, לכך אמר לגבם לשון דיבור, שהם התוכן הפנימי של הדברים, ואילו לגבי הארץ אמר לשון אמירה, שהיא רק האמירה החיצונית.

עיקר העדות האמורה בפרשה זו היא, שעתיד לבא זמן שבני ישראל יעזבו את ה', ויעבדו עבודה זרה, ועל זה מעיד בהם שידעו שיענישו על כך בעונשים חמורים, וכפי שנאמר בפרשת וילך (לעיל ל טו-יז) קודם ציווי פרשה זו, 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה שָׁכַב עִם אֲבִתָּיָהּ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְהָיָה אַחֲרָי אֱלֹהֵי נֹכַח הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בֹא שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וְעִנְיָנִי וְהִפָּר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ. וְחָרָה אִפִּי בּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא וְעִנְיָנִים יִהְיוּ עִמָּו וְהִקְטִירֵנִי פָנֵי מִקֵּם וְהָיָה לְאֹכֶל וּמִצָּאֵהוּ רַעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הָלָא עַל כִּי אֵין אֱלֹהֵי בְּקִרְבִּי מִצָּאֵנִי הָרַעוֹת הָאֵלֶּה, וְלִכְךָ צִוִּיה ה' אֶת מֹשֶׁה לְהַעֲדִיר וּלְהַתְרוֹת בָּהֶם, שֶׁאֵם לֹא יִשְׁמְרוּ אֶת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת יִבְאוּ עֲלֵיהֶם צָרוֹת רַבּוֹת וְנוֹרָאוֹת.

אלא שפרשה זו, שנאמר בהם בפירוש שה' יודע שכלל ישראל יחטאו, מעוררת את השאלה שנתחבטו בה הראשונים [ראה רמב"ם תשובה פ"ה ה"ה], בענין הבחירה והידיעה, שאם ה' יודע שישאל יחטאו, לכאורה נמצא שהם מוכרחים לחטוא, ואם כן כיצד שייד ענין שכר ועונש, שהרי כל ענין השכר והעונש שייד רק אם יש לאדם בחירה לבחור בין הרע לטוב, שאם בחר בטוב מגיע לו שכר, ואם בחר ברע מגיע לו עונש, אבל אם כבר ידוע מה יעשה, נמצא שלכאורה לא היתה לו ברירה לעשות דבר אחר, ואם כן מדוע יקבל שכר אם יעשה את הטוב ועונש אם יעשה את הרע, הלא לכאורה הוא היה מוכרח לעשות כפי מה שעשה בסוף.

אכן כשנתבונן נראה, שעיקר השאלה היא שלכאורה ענין הבחירה סותר את ענין הידיעה, אבל ענין הידיעה אינו סותר את ענין הבחירה, מפני שענין הידיעה הוא האמונה שאין דבר נמנע מאת ה', ועל כן ודאי

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי יערף כמטר לקחי תול פטל אמרתי כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב. כי שם ה' אקרא הבוגד לאלהינו. הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתול וגו' (דברים לב, א-ה)

פרשה זו היא עדות שציוה ה' למשה להעיד וללמד את בני ישראל קודם מותו, שכשיבא זמן לאחר שיכנסו לארץ ישראל, והם יעברו על התורה והמצוות, יענישם ה' בעונשים חמורים ויגלה אותם מארצו. ופתח משה והזמין את השמים ואת הארץ לשמוע את הדברים שעומד לומר, ופירשו חז"ל והובא בפירוש רש"י, שיש שתי כוונות בעדות השמים והארץ: א. שהם קיימים לעולם, והם יוכלו להעיד בהם גם לאחר מות משה. ב. שהם עצמם יתנו את השכר ואת העונש.

ויש לשאול ולהעיר שלש הערות בענין פרשה זו:

א. מדוע לגבי השמים אמר לשון 'האזנה' וכן לשון 'דיבור', ולגבי הארץ אמר לשון 'שמיעה' וכן לשון 'אמירה'.

ב. יש לברר האם אמר את כל השירה לכל ישראל או רק לזקנים שבעם, שבפרשת וילך נאמר (ל כח) 'הִקְהִילֹו אֵלַי אֶת כָּל זִקְנֵי שִׁבְטֵיכֶם וְשִׁטְרֵיכֶם וְאָדַבְרָה בְּאָזְנֵיהֶם אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָעִידָה בָּם אֶת הַשְּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, הִרִי שְׂרָצָה לומר רק לזקני השבטים והשוטרים, ואחר כך נאמר (שם ל) 'וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָל קָהָל יִשְׂרָאֵל אֶת דְּבָרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תָּמָּם הִרִי שֶׁאִמְרָה זֹאת לְכָל קָהָל יִשְׂרָאֵל.

ג. מדוע התחיל את דברי השירה בכך שה' תמים פעלו, וכל דרכיו משפט, והוא צדיק וישר, וכי מדוע שיהיו סבורים שאינו כן עד שהוצרך לפרש להם זאת בתחילת דבריו.

תחילה נראה לבאר את הענין שהזמין את השמים ואת הארץ לשמוע את הדברים בשתי דרכים נוספות מלבד מה שפירשו חז"ל. אחת בדרך הפשט ואחת בדרך הדרש.

א. בדרך הפשט נראה, שאמר זאת כדי להודיע לישראל את גודל מעלת הדברים שעומד לומר להם, ולכך קרא לשמים ולארץ שהם כוללים את כל המציאות הבריאה שיש בעולם, וכשמזמנים את כללות הבריאה לשמוע דבר, הרי זה מוכיח שהענין שעומדים לומר הוא גדול ועצום.

ב. בדרך הדרש נראה לבאר, שה' שמים' הכוונה לאנשים הנמצאים במדרגה שמימית, הם האנשים השכליים, ו'הארץ' הכוונה להמון העם, הנקראים בשם 'עם הארץ'.

על החילוק בין לשון האזנה ללשון שמיעה, כבר העירו חז"ל בספרי, והביאו הפסוק שאמר ישעיהו הנביא 'שָׁמְעוּ שְׁמַיִם וְהָאָזִינִי אֶרֶץ כִּי ה' דִּבֶּר' (ישעיה א ב), שאמר לשון שמיעה לשמים ולשון האזנה לארץ, ופירשו, שכשמדבר אל הקרוב אליו שייד לשון האזנה,